

Siegfried Lenz:

”Om åldrande”

Tacktal vid utdelningen av Premio Nonino i Udine den 30 januari 2010

Ett är säkert: en av litteraturens grundläggande funktioner är att förmedla kunskap. Genom att peka på något, avslöja och göra oss medvetna om det, hoppas den samtidigt på förändring: Sartre kallade det för ”avtäckandets handlingssätt” och Georg Lukács talade om ”medvetandegörandets chock”. Målet med litteraturen är förändring, den omfattar vårt förhållande till världen, de omdömen som vi fäller om den, den beredskap till upplevelser som vi uppbringar för att närma oss den. Det är alltid den enskilde som vänder sig till litteraturen, läsaren, som frammanar den för andra gången och då samtidigt har valet att acceptera eller förkasta författarens förslag. De förslag som står till buds för läsaren är författarens uppfinningar eller resultatet av dennes fantasi. Genom att litteraturen avslöjar verkligheten med hjälp av fantasin, verkar den lagstiftande på ett bestämt sätt. Den modell som författaren har skapat pekar på någonting som ligger utanför den och gör det allmänt bindande.

Bestämda erfarenheter blir överförbara. Furst Mysjkin i Dostojevskijs ”Idioten” och Julien Sorel, sonen till ägaren av en sågmölla i provinsen hos Stendhal, Antigone och Madame Bovary; även om alla var och en visar på all erfarenhet i världen och i det mänskliga hjärtat, så blir de inte sanna förrän i det ögonblick som deras öden överensstämmer med min sorg eller längtan, med mina egna erfarenheter och insikter.

Precis som så mycket annat har även litteraturen lärt oss att förstå ålderns komplexitet. Med häpnad noterar vi de olika aspekterna. Italo Svevo, till exempel, kallar sin andra roman för "Farväl till ungdomen", och utifrån titeln förväntar man sig en äldre huvudperson. Huvudpersonen, författaren Emilio Brentani, är emellertid blott 35 år gammal. Inte desto mindre, så visar han att han trots detta har symptomen för ålderns olika uppenbarelser. Han har aldrig upplevt en starkare känsla, han uppfattar sitt liv som en ödemark, grubblaren accepterar sina svagheter. Begreppet gammal omfattar mer än bara ett kroppsligt förfall; svaret till världen är likgiltighet. En gammal människa känner varken passion eller riskberedskap. I motsats till detta förmedlas den schablonmässiga bilden av den äregirige gubben som med ungdomens iver ännu en gång försöker göra avtryck i världen.

Även George Bernard Shaws varning är oförglömlig: "Ta er i akt för gamla män; de har inget att förlora." I alla tider har litteraturen tagit sig an den gamla människan och visat hennes prövningar och illusioner, i sitt elände och sitt aldrig sinande behov av bekräftelse. Shakespeare låter sin kung Lear säga: "Jag är er slav, en fattig, svag, föraktad gammal man." Lear har betalat tributen till åldern, det är för sent för honom att skapa den nya ordning som han drömt om.

Ålder är inget orimligt krav, det är i högre grad ett vardagligt påbud, det är tidens refräng. Ingen annan författare har efterlämnat så inträngande protokoll över ålderns förfall som Samuel Beckett. Dessa episka och dramatiska protokoll griper tag i oss genom sin behärskning och förvånar oss genom sin brist på protester. Människan presenteras inte som heroiskt offer för åldern, utan som en uppenbarelse som försvinner när de ostopppbara svagheter och

förlusterna kommer: ”Jag ser mig, lika gammal som världen, amputerad överallt, stående på mina trogna stumpar.” Och Becketts Molloy säger: ”Ja, ibland glömde jag inte bara vem jag var, utan också att jag var, glömde vara ... jag fylldes av ganska stillsamma rötter och stjälkar till exempel, av för längesen döda stöttor som snart skulle brännas, av nattens raster och väntan på solen.” Likgiltighet som möjlig förhoppning under den sista tiden.

Litteraturen berättar också om en annan hållning, om ödmjukheten efter bittra nederlag. Hemingways gamle fiskare, Santiago, som ser sin ålder som en väckarklocka, uppfattar inte ödmjukhet som en vanära. Den är istället resultatet av en lång tids framgångslöshet. Triumfer står i strid mot sanningen av vår erfarenhet av världen. Att misslyckas kan ha en heroisk glans, ibland också värdigheten av det tragiska. Att förlora när man är gammal är inom vissa gränser uthärdligt.

Äldre människors bekännelser, som litteraturen har gett oss, låter oss inte tvivla på att karaktären förändras när man fått insikt om den sista tiden. Med förmörkad själ, med ”tidens åsnelast på ryggen” – som Ionesco skrev – förändras ens karaktärsdrag. Stränghet ersätter mildhet, förbittring avlöser självbelåtenhet, känslolöshet och försiktighet tar plats istället för motsatta egenskaper. Den behärskade, oberoende gamlingen får sin motbild. Tolstojs furst Andrej mönstrar människorna med en kall, fientlig blick, han har inget till övers för någon eller något och tror sig ha upptäckt en nerskrivning av alla värden. Eftersom varje revolt mot åldern är chanslös, blir den till en långsam expropriering av livet.

Pensionen, för många ett efterlängtat tillstånd, visar sig ofta vara en problematisk tid. Skild från yrkeslivet, befriad från plikter, blott sysselsatt med att få den återstående tiden överstökad, får man

känslan av att vara värdelös. Ofta blir resultatet livsutmattning. Den sista tiden påminner om en existens i väntrummet. Innan tigandet börjar – det lär oss litteraturen – förändras våra intressen. Kraften för att skapa avtar, fantasin sinar, projektioner av verkligheten misslyckas – det är de tributer som vi känner till. Litteraturen övertalar oss att möta åldern med värdighet, med sympati och med förståelse.

Siegfried Lenz, den 14 januari 2010

Översättning av Johan Thorén